

MODUL II – ISTORIA APOLOGETICII

Lectia 2 - PERIOADA PATRISTICA (AD 100-600)

Partenerii de dialog în apologetică: iudeii, gnosticii, imperiul și filosofia elenistă, ereziile

Personaje principale

Iustin Martirul și Irineu de Lyon – Filosofie și anti-gnosticism
Antenagora din Atena și Tertullian din Cartagina – Filosofie, creștinism și apologetică africană
Origen și Atanasie din Alexandria – Inovație, Logos și rațiunea credinței
Augustin de Hippo – Credință și rațiune

Dezvoltarea apologeticii și schimbările dinăuntru și dinafara Bisericii

Convertiți

Apărarea credinței, adică apologetica, a reflectat în primele secole ale Bisericii, schimbările dinăuntru și din afara bisericii. Pe deoparte, apăreau noi convertiți doritori să cunoască, să prezinte și să apere evanghelia. Unii dintre ei erau bine educați și cu multe conexiuni în lumea intelectuală. Ei erau plini de zel și la nivel intelectual, și practic. Iustin afirma, de exemplu: “Oricine poate să mărturisească adevărul, dar nu îl și practică, va fi condamnat de Dumnezeu.”¹

Filosoși

Atacurile asupra creștinilor nu au mai venit din partea mulțimii întăritate, ca în Faptele Apostolilor, ci din partea filosofilor educați care denigrau divinitatea lui Hristos și coerența, sau eficiența teologiei creștine.

Împărați

Motivați de filosofii și preoții păgâni, sau de administrație și military, unii împărați au încurajat persecutarea creștinilor, dar nu foarte hotărâți, deoarece baza legală sau filosofică era precară. A rămas celebră direcția dată de Traian, care îl sfătua pe Pliniu cel Tânăr, să îi pedepsească pe creștini dacă sunt prinși și dovediți, dar să nu se străduiască prea tare să îi urmărească și să-l identifice, și să îi prindă.

Iudeii

Iudeii au continuat să îi acuze pe creștini, atâta vreme cât oamenii nu îi cunoșteau și nu erau lămurii ce reprezintă. Iudaismul era o religie licită, recunoscută, în timp ce creștinii puteau fi orice: mistici, răzvrățiți, eretici, periculoși și violenți, etc.

Lucrările și demersurile apologetice au început să se adune mai ales în categorii principale: **apologii politice**, menite să câștige toleranță civilă și politică, și **apologii religioase**, menite să dezbată probleme teologice și să câștige noi convertiți.² Ultima categorie avea și ea două sub-categorii: apologetic

religioase îndreptate spre păgâni și cele îndreptate spre iudei. Exista, bineînțeles, și o categorie mixtă, care îmbina caracteristicile anti-păgâne și anti-iudaice.

Din punct de vedere al stilului de dezbateră, creștinii au folosit tipurile de dezbateră găsite la discuțiile dintre școlile filosofice grecești, între adepții lui Platon și ai lui Aristotel, sau între filosofii stoici și cei epicurieni, sau cele anterioare dintre evrei și păgâni. Acestea din urmă au fost în mod deosebit folosite de creștinii pentru că aveau ca subiecte idolatria și închinarea la unui singur Dumnezeu suprem și creator sau puneau în valoare principiile etice superioare ale Legii lui Moise.

Bazele iudaice și grecești ale discuțiilor apologetice: greci și iudei, Atena și Alexandria, apoi Roma

Învățații greci care se opuneau superstițiilor idolatriei

Între învățații păgâni greci cu care s-a interacționat în această perioadă, se numără stoical Zeno (secolul 3 îH), Apolodor din Atena (secolul 2 îH), filosoful Carneades (secolul 2 îH) și filosoful epicurean Philodemus (secolul 1 îH). Cartea apocrifă Înțelepciunea lui Solomon, compusă probabil de un evreu din Alexandria în sec 2 îH, sau secolul 1 îH, și prezentă în edițiile mai târzii ale Septuagintei, a fost folosită în această privință prin argumentele ei împotriva nebuniei idolatriei (mai ales cap. 14).

Centrul teologic și filosofic din Alexandria

În acest context, un centru foarte important al dezvoltării apologeticii timpurii a fost Alexandria, pentru că aici deja acționa un grup puternic de apologeți iudei împotriva păgânismului. Biblioteca orașului era mare, cea mai mare din antichitate și a funcționat ca un centru major de cultură până când în secolul 7 a fost distrusă de musulmani (640 dH, califul Omar i-a dat foc). Aici s-a dezvoltat un patriarhat puternic care susținea că este continuatorul lucrării misionare a evanghelistului Marcu, și aici s-a dezvoltat școala alegorică (Chiril, Clement, Origene, etc). Școala complementară, de tip analiză istorică, se afla la Antiochia.

Philo din Alexandria (Filon)

Apologeți din secolul 2

Apologeți din secolul 2: Quadratus, Aristides din Athena, și Aristo din Pella, Athenagoras din Atena, Justin Martirul, Irineu din Lyon.

Intro: Predicarea lui Petru și Quadratus

Aristides din Atena

Înainte de Iustin, cel mai important filosof creștin a fost atenianul Aristides. A scris o Apologie, la cum a făcut și Quadratus, către împăratul Hadrian, 125 dH. Religie comparată : barbari, greci, egipteni, evrei și creștini.

Iustin Martirul

Două tratate despre Apologia credinței, în vederea tolerării credincioșilor în societatea păgână.

În ambele, susține teza că filozofii antici erau iluminați de Logosul divin, într-o măsură, fiind un fel de creștini înainte de creștinism - și fără să știe acest lucru.

Încă o carte importantă : *Dialog contra lui Tryphon, iudeul*.

Theophilus din Antiohia

Ad Autolyicum.

*Scrisoare către Diognetus*²⁰

Scrisoarea vrea să răspundă la trei întrebări central puse de autor lui Diognetus:

Q1: Ce fel de religie este Creștinismul ca să își îndemne credincioșii să disprețuiască atât zeii păgâni cât și închinarea și superstițiile iudeilor?

Q2: Care este secretul iubirii plină de grijă a Creștinilor, unii pentru alții?

Q3: Dacă este o religie importantă, de ce a apărut așa de târziu în istoria lumii și a religiilor?

Athenagoras din Atena

Profesor la Alexandria, sub Hadrian și Antoninus. Clement a fost studentul său. A lucrat în mediu ostil față de creștini, un mediu dominat de scrierile lui Celsus. A fost platonist, ca orientare, și a încercat să găsească legături între creștini și autorii antici (Euripides, Platon, Aristotel, etc.).

Pledoarie pentru creștini, Despre învierea din morți.

Distrugeți-ne pe toți, rădăcini și ramuri, dacă ne facem vinovați de violență... (**Pledoarie**)

Concluzii la secolul 2

Apologetii greci alexandrini din secolul 2-3

Clement din Alexandria (c. 150—c. 214)

Lucrări: *Protrepticus* (Evanghelistul), *Paedagogus* (Tutorele), *Stromata* (Diverse, Potpouri, Varia, Strânse - culese - colecție). Probabil era intenționat să devină *Didascalus* (Instructorul)=*Stromata*. Hristos convertește, disciplinează, învață.

Origen din Alexandria

Contra Celsum (500p). Celsus a scris **Cuvânt Adevărat, Alethes Logos**, una din cele mai puternice argumentări antice împotriva creștinismului.

Dovezile din istorie ale creștinismului, despre Hristos, nu sunt mai slabe decât cele despre Moise, sau Troia.

Creștinismul nu este împotriva învățaturii filozofilor, nu este obscurantist. Pavel obiectează în 1 Corinteni și în Romani față de învățătura superficială.

Celsius nu are dreptate când crede că întoarcerea imperiului la Hristos ar fi un dezastru.

Apologeți latini din secolul 3-4

Secolul 3

Marcus Minucius Felix, din Roma

Dialogul Octavius. Foarte cult, educat, politicos. Nu citează Biblia dar argumentează elegant și convingător.

Tertullian din Cartagina

Apologia, o pledoarie de avocat în favoarea creștinismului (197). Împotriva Iudeilor, Pentru păgâni, Mărturia sufletului, Către Scapula, Acuzarea ereticilor, etc.

Dacă sunt acuzați creștinii drept răufăcători, trebuie ascultată pledoaria lor de apărare.

Împotriva lui Traian: “dacă îi condami, de ce nu îi urmărești pentru arestare? Dacă nu îi dai în urmărire, de ce să nu îi și achiți ? (cap. 2).

Împotriva acuzațiilor de infanticid, promiscuitate sexual și ateism.

Creștinii nu trebuie forțați să se închine la ce nu cred. Egiptenii au fost lăsați în pace, în idolatria lor.

A scris și împotriva ereziilor. De exemplu, împotriva lui Marcion, Hermogenes, Praxeas, the Valentinians, etc. Totuși, el însuși a ajuns Montanist. Dar aici este necesară o discuție. Se simtea deja nevoia unei reformări a clerului și a unei revitalizări a bisericii.

Nu i-a plăcut angajarea în discuții și dezbateri filosofice. Ii placea însă dezbaterile juridice și retorice de avocat.

“Ce are Ierusalimul de a face cu Atena, sau Biserica cu Academia, ori creștinul cu ereticul? Principiile noastre vin de la porticul lui Soomon, unde s-a înțeles că Domnul trebuie căutat în simplitatea inimii. Nu am ce face cu stoicii, sau cu platonienii, sau cu creștinismul dialectic. După venirea lui Hristos nu mai avem nevoie de speculație, după evanghelie nu mai avem nevoie de cercetări filosofice.”

Efectul oratoriei juridice adus la amvonul predicării evangheliei

Cyprian din Cartagina

Cyprian s-a născut într-o familie bogată, africană, romană (berberă) în nordul Africii, la începutul secolului 3. Se numea Thascius, dar a luat numele [Caecilius](#) în cinstea preotului care l-a convertit. A fost avocat, orator și profesor de retorică. Botezat la 35 de ani, c. 245 AD. Și-a dat o mare parte din avere săracilor din Cartagina.

Scrieri timpurii: *Epistola ad Donatum de gratia Dei* și *Testimoniorum Libri III*, unde este aproape de vederile lui Tertullian.

In scrierea polemica: **Deșertăciunea idolilor** (247),³⁹ demonstrează că idolii nu sunt divini, iar Dumnezeu este unul singur.

In răspunsul dat lui **Demetrianus, proconsul al Africii** (252),⁴⁰ care zicea despre creștini că sunt de vină pentru catastrofele și foametea venite peste ei, Cyprian zice că lumea este îmbătrânită, iar păgânii sunt decăzuți.

În lucrarea **Despre Unitatea Bisericii Catolice** (about 251),⁴¹ este și în favoarea unității bisericii, împotriva diviziunilor.

A compus **trei cărți de Mărturii**, o compilație de texte din biblie. Primele două sunt direcționate împotriva evreilor. A treia este un ghid moral pentru creștini.

Secolul 4

Atacul împotriva păgânismului este mai îndrăzneț, superstițiile lor analizate mai atent. Creștinii încearcă o sinteză a dezvoltării religiilor până la creștinism.

Arnobius din Sicca

O lucrare tipică în secolul 4, **Acuzații împotriva păgânilor** de Arnobius din Sicca.⁴⁶ Are cunoștință despre teologia creștină, dar nu mare, și este familiarizat cu filosofia stoică.

Cartea are 7 capitole sau cărți. Primele două apără creștinismul împotriva acuzațiilor păgâne, 297. Ultimile cinci îi acuză pe păgâni, după 303.

Lactantius din Nicomedia

Lactantius, născut în Numidia, a ajuns în Nicomedia în Bithynia, ca profesor de retorică numit de Dioclețian. A fost elev al lui Arnobius. A devenit creștin (300) și a fost dat afară de Dioclețian. Sub Constantin a redevenit profesor, la Trier, în sudul Franței. 316.

Lactantius, *Doctrinile divine* (*Divine Institutes*), approx. 304–314, dedicate lui Constantin. Nu doar respinge credințele păgâne, ci le explică păgânilor educați motivele pentru care pot să devină creștini.

El este teolog și retor, poate prea mult teolog ca să fie într-adevar atractiv ca apologet. Stilul nu este foarte elevat sau finisat.

Lactantius folosește stilul lui Cicero și citează din autori greci și latini. Foarte mult din Plato, Cicero, Vergil, și Lucretius.

Cartea 1.

Argumente despre existența lui Dumnezeu și providența divină. Miturile păgâne despre origini sunt contradictorii și absurde.

Cartea 2,

O polemică împotriva imaginilor idolești.

Cartea 3,

Limitele filosofiei în cunoașterea lui Dumnezeu. Importanța revelației.

Cartea 4,

Despre divinitatea lui Hristos. Minunile lui Isus. Lactantius zice “El este crezut că este Dumnezeu, de noi, nu pentru acest motiv ca a făcut minuni (cum de exemplu is Apollonius se zice ca a făcut), ci pentru ca am văzut că în El s-au împlinit toate lucrurile spuse nouă de mesajul profeților”⁵¹

Cărțile 5-6 sunt despre teologia etică, morală. Cartea 7 se referă la eschatology, și împărăția de 1000 de ani.

Ambrosie din Milan

Episcop în Milano 374-397.

Nu respecta mult rațiunea ca instrument de cunoaștere. „Ni s-a poruncit să credem, nu ni s-a permis să evaluăm, să cercetăm.” El pledează împotriva lui Symmachus, prefectul Romei, că numai creștinismul este calea spre Dumnezeu, nu și alte religii. „Prin credință ajungem la cunoaștere, iar prin cunoaștere ajungem la disciplina (vieții și gândirii)”.

Prudentius, un al creștin a compus între 401-403, poemul apologetic **Contra Symmachum**,⁵⁸ la Roma, despre Ambrosie și Symmachus.

Cartea 1: împotriva politeismului păgân.

Cartea 2: împotriva luptelor de gladiatori, și a jertfelor pentru idoli și zei.

Apologeții greci antiochieni din secolul 3-4

Origen și Atanasie din Alexandria – Inovație, Logos și rațiunea credinței

Contextul nou: provocările neoplatonismului: Plotinus și Porfirius

Fondatorul neoplatonismului, Plotinus (205—270). Elevul său, Porfirius. Ei au urmat exemplul apologeților creștini și au construit un fel de teologie sistematică a păgânismului.

Eusebius din Caesarea (antiohian ca formație)

Principalul opponent al lui Porfirius. Născut în Caesarea, apr. 263. Educat în Caesarea. A fugit de aici în timpul persecuției lui Dioclețian și s-a întors în 313, când a fost ales episcop. Până în 339. A fost consilier apropiat al lui Constantin, și influent în medierea controverselor cu erezia ariană.

Ca apologet, a compus o lucrare majoră în două volume: *Pregătirea evangheliei* (314)⁶⁰ and *Dovezile evangheliei* (320).⁶¹ O versiune condensată, *Teofania* (333). A scris 25 de cărți contra lui Porfirius.

Citează mult. Este unitar și foarte legat în argumente.

În **Pregătirea evangheliei**, răspunde lui Porfirius, care zice că creștinii au trădat istoria și moștenirea filosofică elenistă. Arată că revelația din VT și NT este superioară gândirii păgâne.

În **Dovezile evangheliei**, răspunde iudeilor care acuzau creștinii că au trădat scriptura VT. Aici arată că evrei și-au interpretat greșit scripturile și au așteptat să fie mântuiți prin Lege.

El adună tot ce a fost valoros de la înaintași cum sunt părinții greci, Clement, Origen, etc. Ii cinstește mult pe greci cum sunt Platon și Porfirius, și îi recunoaște, dar îi și corectează.

Pregătirea evangheliei.

În primele cărți argumentează împotriva politeismului grec.

Zei greci sunt demoni care i-au condus în idolatria plăcerilor, care i-a dus la degenerare.

Cei mai înțelepți filosofi greci, au răs de panteonul grec.

În cartea 5, afirmă că profețiile și oracolele grecești i-au dus în eroare și rătăcire.

În cartea 6, discută, deși superficial, problema destinului și a voinței libere.

Începând cu cartea 7, privește la religia lui Moise și la profeții evrei. Îi descrie ca foarte vechi și în unanimitate. Descrie VT ca preocupat cu creația universului și viața interioară, spirituală. Apoi compară gândirea greacă și cea ebraică, subliniind asemănările. El găsește pre-ecouri de gândire trinitară și despre Duhul Sfânt, în VT și în gândirea greacă.

Dovezile evangheliei,

Studiază profețiile despre Hristos, foarte atent.

Consideră Biserica și Statul, ca destinate să fie împreună, cum credea Constantin cel Mare.

Intruparea o vede ca simultană cu formarea Imperiului mondial Roman.

Ar trebui să vină o lume a adevărului și păcii (??).

Athanasius din Alexandria (c. 295—373)

Două cărți timpurii, *Tratatul despre Păgâni și Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu*, 328—333, scrise pentru instruirea unui tânăr prieten convertit.

Biserica încă nu suferise efectele ereziei ariane.

Îi urmează pe Athenagoras din Atena și Clement.

Intruparea Cuvântului lui Dumnezeu este foarte citită. Amintește de *Protrepticus*, a lui Clement. Este o polemică pozitivă și docrinală.

Athanasius este superior în stil și conținut lui Minucius Felix, Arnobius, și chiar Lactantius. Nu are tonul vehement al lui Tertulian. Pe de altă parte, nu intră în detalii tehnice și exegetice atât de mult ca Origen și Eusebius.

Cum a devenit Dumnezeu om. Doar așa putea fi și îndurător și drept (vezi Anselm).

În Isus s-au împlinit profețiile VT (vezi Daniel).

El respinge obiecțiile păgâne împotriva întrupării.

Consideră că învierea este reală și se poate proba, pentru că Isus conduce lumea azi în mod active.

Din vremea lui Hristos, oracolele păgâne au tăcut, iar templele lor sunt părăsite.

Crede, ca și Eusebius, că s-a atins un apogeu al Bisericii, sub Constantin, nu vede problemele care apar. Și este ff satisfăcut.

Dar, după împăratul Constantin, vine Iulian apostatul (361-363). El a încercat să restaureze cultura păgână. A vrut să reconstruiască templul în Ierusalim, în contra creștinilor. A scris trei cărți Împotriva Galileenilor.

Activitatea lui Iulian a determinat un răspuns viguros din partea apologeților creștini. Diodor din Tars, Grigore din Nazianz, dar mai ales Ioan Gură de Aur și Chiril din Alexandria.

Ioan Hrisostom, Gură de Aur (din Antiohia)

cca. 347 – 407. Arhiepiscop în Constantinopol. A luptat împotriva păgânismului, a denunțat decăderea liderilor creștini ai vremii, abuzul de autoritate. A fost un mare predicator și exeget al Scripturii, după școala din Antiochia.

Hrisostom, l-a criticat pe Iulian că a încercat să restaureze și să reinstaureze închinarea la Apolos (382), la mormântul lui St Babylas din Antiohia.

Demonstrație pentru evrei și greci că Hristos este Dumnezeu (cca 381–387).

Theodoret din Cyrhus (din Antiohia)

cca. 393—c. 457

Călugăr antiohian. A compus în tinerețe **Vindecarea de maladiile păgâne**, sau **Adevărul evangheliilor arătat prin filosofia greacă**.

Respinge trei mari obiecții intelectuale păgâne față de creștinism:

- 1.Creștinii se bazează pe credință oarbă. (c1)
- 2.autorii biblici erau ignoranți, needucați. (c1)
- 3.cultul martirilor este o superstiție lipsită de sens. (c8)

Cartea are 12 capitole.

Cap.1: relația credință – rațiune

Cap. 2: Dumnezeu, cauza supremă, principiu suprem.

Cap. 3: îngeri, demoni, zei falși

Cap. 4: lumea material

Cap. 5: natura omului

Cap. 6: providența divină

Probleme practice:

Cap. 7: jertfe

Cap. 8: cultul martirilor

Cap. 9: legile

Cap. 10: oracole (profeții) false și adevărate

Cap. 11: despre moarte și judecată

Cap. 12: natura adevăratelor virtuți

Metoda lui Theodoret: filosofii greci nu agreează în toate. Cei mai buni au puncte comune cu creștinii (Platon). Înțelepții greci nu înaintează prea mult cu intuiția lor, nici nu duc vieți sfinte care să respecte adevărurile înțelese. Prin contrast, cărțile Bibliei au un singur mesaj, în armonie. Are revelația divină și dă putere să trăiești o viață sfântă, conform celor înțelese. Cine o acceptă dobândește caracter și virtuți.

Sf. Augustin din Hippo, secolul 4-5 (354-430): credință și rațiune, minuni și istorie

Primul apologet din vest care a strălucit și ca teolog.

A plasat creștinismul în contextual metafizicii (filosofiei) religioase, în căutare de adevăr absolute.

A adunat și sintetizat argumentele de până la el, a atacat neoplatonismul grecilor și vederile politice ale romanilor.

Cărți filosofice timpurii, înainte de botez

În vila de la Cassiciacum, lângă Roma, în iarna 386—387, înainte de botez, a scris dialogurile:

Despre viața fericită

Răspuns contra scepticilor (Contra academicos),

Providența divină și problema răului (De ordine),

Monologuri (Soliloqui)

În 388 a scris **Despre calea de viață catolică și Despre calea de viață manicheistă (De moribus ecclesiae catholicae and De moribus manichaeorum).**

În 390 și 391 a scris împotriva manicheismului tratatele: **Despre religia adevărată și Despre beneficiul credinței.**

În perioada de mijloc a scris dialogurile: **Despre libertatea voinței (388—395), Răspuns scrisorii lui Manicheu, numită Fundamentală (397), și Confesiunile (397—401).** Apoi, monumental **Orașul lui Dumnezeu (413—427).**⁸⁴

Abordare subiectivă și psihologică, nu obiectivă și sistematică

Subliniază a caracterul absolut al adevărului și existența eternă a lui Dumnezeu. Rațiunea umană poate să identifice argumente corecte despre existența lui Dumnezeu (adevărurile eterne). Aici se bazează ep neoplatonism.

Filosofii antici ar fi putut deveni (fi) creștini, dacă erau contemporani cu evanghelia (Platon, Socrate).

Mintea iluminată îl cunoaște pe Dumnezeu, dar uneori, *via negativa*. Dumnezeu atrage pe om prin revelație credință, prin gândire (intelect), dar și prin autoritatea sa divină.

Rațiuni, Credință, Rațiune: cine precede pe cine?

Cine crede în Dumnezeu, crede și în minuni.

Rațiuni-credință-rațiune, o dependență mutuală, reciprocă.

Investigarea Bisericii Catolice (de fapt, Universale... Catolice și Sobornicești)

“N-aș avea de ce să cred evanghelia, dacă nu aș fi motivate de autoritatea Bisericii Universale (Catolice)”

Ea are autoritate pentru că

a.este universală, integrală

b.este antică

c.este în armonie și unitate teologică bună

Un uriaș tratat despre minuni?

Biserica, în apariția ei, în existență și în expansiune, este văzută ca o minune, un miracol

În **Orașul lui Dumnezeu**, Augustin vorbește despre trei lucruri incredibile: că Hristos a înviat în trup și cu acest trup s-a înălțat în gloria cerească. Că oamenii au crezut aceasta; că ucenicii fără naștere aristocrație au vestit cu succes, și i-au convins pe foarte mulți, indiferent de bogăție și educație și poziție socială.

Implinirea profețiilor din VT

Cartea 18 din **Orașul lui Dumnezeu**, și în *De consensu evangelistarum*, *De fide rerum quae non videntur*, *Contra Faustum*, și *Adversus Iudaeos*,

Orașul lui Dumnezeu

O capodoperă, prin lungime și structură. Dă un răspuns acuzațiilor păgâne împotriva creștinilor, când Roma a fost atacată de Alaric (410). Se zicea că Roma a fost pedepsită de zei din cauza creștinilor pentru infidelitate.

Primele 10 cărți sunt apologetice și polemice și au avut mare succes împotriva acuzațiilor păgâne. De la 1-5 se referă la viața umană, în istorie. De la 6-10 se referă la viața dincolo de moarte. De la 11-22 se referă la teologia lui Augustin despre istorie.

În Cartea 1, Augustin arată atacul nu a fost cu adevărat distrugător, iar în istorie Roma a fost atacată mult mai greu. Iar ce a fost acum distrus e o pedeapsă pentru viața degradată din Roma.

În Cartea 2 Augustin descrie degradarea morală a romanilor, foarte tare încurajată de idolatrie.

Cartea 3 demonstrează că zeii nu i-au scăpat pe romani în trecut de războaiele punico, de revolta fraților Gracchi, de războaie civile (sub Marius și Sulla), de atacuri externe.

In Cartea 4 Augustin arată că este imposibil ca creșterea Romei să fie atribuită unor zeități ca Jupiter sau Victoria, Fericirea, Fortuna (Noroc), etc. Pe de altă parte, evreii au fost păstrați în istorie de Dumnezeu care avea un plan cu ei.

In Cartea 5 Augustin arată că ridicarea și prabușirea imperiilor este decisă de singurul Dumnezeu adevărat.

Cartile 6 la 10, arată că zeii păgâni nu pot veni în ajutor nici pentru viața aceasta, nici pentru cea viitoare.

Cartile de la 11-22 se referă la teologia lui Augustin despre istorie.